

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту

В.о. завідувача кафедри публічного управління
та державної служби
к.держ.упр., доц. Набока Л.В.

/Підпис/

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА: СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

здобувач 2 курсу, гр. ЗПУА- 4-23

Д.С. Ропотан

Науковий керівник

д.держ.упр., проф.

В.Г. Бульба

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ	6
1.1 Історичні умови та генезис формування інституту Президента.....	6
1.2 Інститут Президента: сутність, функціональна наповненість та роль в системі державного управління	11
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇНАХ	19
2.1 Основи та політико-адміністративна практика інституту Президента США	19
2.2 Особливості напівпрезидентської системи правління Республіки Франція	31
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ	41
3.1 Місце інституту Президента в процесі вітчизняного державотворення	41
3.2 Напрямки вдосконалення механізмів реалізації функцій інституту Президента в системі державного управління	49
ВИСНОВКИ	56
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	60

ВСТУП

Актуальність теми. Аналіз тенденцій розвитку сучасного геополітичного простору та суспільно-політичних подій у різних державах, вказує на певну характерну особливість, коли одним з головних кризових явищ, що гальмують розвиток демократії, є жорстке протистояння між різними гілками державної влади, що призводить до політичних криз, які всі більше становлять собою загрозу національній безпеці держави.

Як свідчить історія України, в усі періоди розвитку нашої держави її міцність безпосередньо була пов'язана, насамперед, з фігурою глави держави. Різні історичні періоди формування національної державності пов'язуються з особами, які стояли на чолі тих державних утворень (княгиня Ольга, князь Святослав, князь Володимир, князь Ярослав, король Данило, гетьман Богдан Хмельницький), і, навпаки, періоди їхнього розпаду та занепаду залишаються знеособленими історією, бо тогочасні «державники» здебільшого виявлялися нездатними до прояву лідерських якостей, самопожертви, державної мудрості, що й оберталось зростанням загроз аж до втрати самої державності.

Отже, актуальність і доцільність дослідження інституту Президента диктується проблемою самого виживання України як державного утворення в умовах війни і глобальної кризи. Це вимагає від науковців наукового пошуку політичних умов, конституційних механізмів зупинення політичного інституційного протистояння й кризових явищ та розробки моделей збалансованої єдності й злагодженої спільної дії всіх інститутів та органів влади в державі щодо подолання світової фінансової й економічної кризи, внутрішньої політичної кризи й розбудови дійсно демократичної правової держави.

Незважаючи на свою відносну "молодість", інститут Президента встиг не тільки посісти одне з провідних місць у системі державної влади України, але й відчути трансформацію, пов'язану зі зміною уявлень про місце і роль глави держави в системі державної безпеки країни, загальній системі влади і

більш чітким втіленням у життя принципу розподілу влад. За роки незалежності в Україні було запроваджено 4 моделі президентської влади, що виразно підкреслює той факт, що інститут Президента є ключовою інституцією в системі владних відносин в Україні, однак сучасний статус глави Української держави за односпайною оцінкою вітчизняних державознавців ще далекий від оптимального, що потребує конструктивного критичного аналізу нормативного визначення його статусу і практики функціонування даного інституту, порівняння його з зарубіжними аналогами.

Розвиток даного інституту – це важлива теоретична та практична проблема, що не просто пов'язана з розподілом владних повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів, але й формуванням сутності діючого політичного режиму.

Об'єкт дослідження – є система цілеспрямованого впливу держави щодо захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, законних інтересів держави та прав громадян в Україні та світі.

Предметом дослідження є – інститут Президента як ключовий інститут держави.

Мета магістерської роботи полягає у проведенні системного компаративного аналізу концептуальних засад та політико-адміністративної практики ролі інституту Президента у становленні та розвитку системи державного управління.

Завдання дослідження:

- систематизувати основні характерні особливості інституту Президента;
- проаналізувати місце, роль та функції інституту Президента у системі державного управління;
- здійснити компаративний аналіз інституту Президента США, Франції з метою визначення інституційних та структурно-функціональних особливостей впливу інституту Президента на систему державного управління;

– розкрити механізми реалізації функцій інституту Президента в системі державного управління України;

– запропонувати шляхи подальшого вдосконалення функціонування інституту Президента в системі державного управління.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становитиме компаративний підхід як провідна західноєвропейська техніка політичних досліджень, що буде доповнюватися комплексом методів: системно-історичним, структурно-функціональним, дискурсивним підходом, методом моделювання та сукупністю методів роботи з емпіричним матеріалом.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення роботи полягає в розробці концепцій, моделей, механізмів, положень щодо вдосконалення інституту Президента в Україні, що за умови запровадження в вітчизняній політико-правовій практиці дозволять укріпити національну безпеку держави. Науково-методичні розробки магістерської роботи можуть бути використані у науково-дослідній сфері при розробці фундаментальних праць в галузі державного управління.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання. У роботі вміщено 2 рисунки та 1 таблиця. Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок. Перелік джерел посилання складає 57 джерел.

РОЗДІЛ 1

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ

1.1 Історичні умови та генезис формування інституту Президента

На сучасному етапі українського державотворення, яке постало перед загрозою фізичного знищення внаслідок агресивної політики Російської Федерації, питання щодо ефективності діяльності, збалансування повноважень та функціоналу всіх існуючих гілок державної влади набуло особливої актуальності та важливості.

Потрібно визнати, що незважаючи на те, що в Конституції України, яка є Основним Законом та актом прямої дії чітко вказано на розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, до сьогодні існують правові колізії, функціональні неузгодженості, дублювання повноважень та перетин зон впливу насамперед в системі виконавчої і законодавчої гілок державної влади.

Окремим важливим аспектом у формуванні ефективної моделі сучасної державної політики є роль Глави держави у питаннях національного державотворення, яка в певні періоди новітньої історії України відіграла вирішальну роль, а в часи протистояння російській військовій агресії стала ключовим фактором протистояння загрозам щодо спроб знищення новітньої української державності.

Проголошення Україною курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, запровадження системних реформ у всіх сферах суспільного буття, незаперечними є демократичні перетворення, які відбуваються в житті українського суспільства, сприяють створенню нових політичних інститутів, розбудови більш сучасної системи політичних відносин, розвитку громадянського суспільства, захисту прав і свобод громадян, національного суверенітету тощо.

Зазначимо, що ще у 1996 році в Конституції України було проголошено стратегічний курс на розбудову демократичної соціальної правової держави, що створює правові підстави для впровадження трансформаційних змін у напрямку демократизації української держави. Водночас, необхідно усвідомити, що реформування всіх сфер суспільного життя з метою модернізації та демократизації основних засад потребує чіткого функціонування всього політичного інституту для налагодження ефективної взаємодії на рівні різних гілок влади з метою реалізації єдиної стратегії європейського вектору розвитку українського суспільства.

Сьогодні очевидним є те, що у питаннях забезпечення балансу функцій та повноважень всіх гілок влади, дієздатності державної політики, досягнення високого рівня легітимності державно-управлінських рішень та суспільної довіри до державного апарату релевантну роль відіграє ефективність діяльності системи "стримування та противаг", в якій, у свою чергу, домінуючим є державний інститут, до компетенції якого віднесено обов'язок щодо забезпечення і дотримання конституційних гарантій, національної безпеки та оборони, формування засад зовнішньої та внутрішньої політики.

У більшості сучасних демократичних держав цю функцію покладають на інститут Президента, а Президент – як Глава держави – визнається "гарантом Конституції" й наділяється низкою виключних повноважень, прав та обов'язків.

В цьому аспекті варто зазначити, що Україна також не є унікальною державою, адже інститут Президента після розпаду СРСР був закріплений практично в усіх країнах постсоціалістичного табору. Цим також пояснюється важливість вивчення місця глави держави в політичній системі, його ефективності та значення як у сфері внутрішньополітичної, так і зовнішньополітичної діяльності.

Зокрема, практично з перших років незалежності України діяльність інституту Президента є об'єктом найбільшої уваги, аналізу та, потрібно визнати, критики. Саме на Президента українське суспільство покладає свої

надії на покращення життя і врешті саме ця особа стає відповідальною за результати врегулювання суспільно-політичних та економічних кризових явищ, які, на жаль, супроводжують практично увесь період новітньої історії державного будівництва. Крім того, варто враховувати той факт, що з початку 2014 року український народ протистоїть спочатку прихованій, а з лютого 2022 р. відкритій військовій агресії з боку Російської Федерації, а тому роль Глави держави набуває особливого значення, насамперед з огляду на виконання ним функції Верховного головнокомандуючого Збройних Сил України, Голови Ради національної безпеки і оборони України, здійснення конституційних повноважень у сфері національної безпеки тощо.

Однією з найскладніших проблем у дослідженні інституту Президента є питання розкриття природи й змісту інституту глави держави, які, насамперед, полягають у визначенні основних ознак, рис та функцій. Потрібно зазначити, що досить часто поняття "Президент держави" позиціонується як тотожне дефініції "Лідер суспільства (нації)". Причому мова йде не про одноосібне управління державними справами, правління у державі, а й про здатність індивіда-лідера забезпечити організацію належного управління суспільством.

Коріння цієї тези має історичне підґрунтя та йде з глибин класичного демократичного державотворення. Так, Ф. Кессіді, досліджуючи філософію Сократа (грец. Σωκράτης, 469 – 399 до н. е.) наголошує, що Сократ відводив вирішальну роль не стільки формі правління (за винятком тиранії, яку він рішуче засуджував), скільки суворому дотримання законів і вмілому керівництву державою. І це не випадково, так як після смерті Перикла (давньогрец. Περικλής, 495 – 429 до н. е.) в Афінах розпочався період панування демагогів (в прямому сенсі цього слова). У зв'язку з цим зрозуміла наполегливість Сократа, який говорив про необхідність кваліфікованого керівництва державою. І це було чи не основною його вимогою до тогочасної держави і державного правління. Проводячи аналогію між державним діячем і керманічем на кораблі, він вважав, що державою має керувати лише той, хто обізнаний в галузі державного управління, подібно до того, як кораблем

може керувати лише той, хто володіє необхідними знаннями, досвідом і навичками кораблеводіння [22].

Практичне впровадження інституту Президента традиційно пов'язують з утворенням і боротьбою за незалежність Сполучених Штатів Америки, проте, вважається, що президентська влада, як функція становлення і розвитку певної політичної системи, веде свій лік ще з часів стародавньої Греції, де в 594 році до н.е. вищим посадовцем (архонтом) Афін було обрано Солона (грец. Σόλων, близько 640 до н. е. – 558 до н. е.) відомого реформатора і філософа, який, як вважається, й заклав основи Афінської демократії.

Окремо зазначимо, що вперше посада "Президент" стала використовуватися як титул глави нації під час війни за незалежність американських колоній, але характерно, що перший Президент США Джордж Вашингтон (англ. George Washington; 1732–1799) спочатку був обраний "президентом Континентального конгресу", тобто головою з'їзду представників повсталих проти британської корони штатів. Лише в процесі розробки конституції 1787 року титул «президент» був відокремлений від очолюваного їм органу (Конгресу) і застосований до держави в цілому.

Сьогодні інститут Президента є своєрідним продовженням північноамериканської традиції. Вважається, що інститут Президента є одноосібним органом загальної компетенції, один з вищих органів державної влади. Главою держави прийнято називати офіційну особу, яка займає формально юридично вище місце в ієрархії державних інститутів і здійснює верховне представництво країни у внутрішньополітичному житті і у відносинах з іншими державами.

У класичному аспекті сучасного державотворення глава держави виступає як президент, або як монарх, тобто особистісне представлення держави, символ нації. Таким чином, можна визначити, що поняття президент означає главу держави, вищу посадову особу, яка являє собою символ єдності нації та працює на виборчій основі означений термін.

Історичні та геополітичні особливості формування владних відносин в світі дозволяють зробити висновок, що інститут Президента - найвищий виборний політичний інститут країни, що функціонує в конституційно-правових рамках, які визначають статус і виключний перелік повноважень глави держави. Тобто, політичний і правовий статус інституту Президента, а з цим і глави держави та його реальна роль в процесі здійснення влади залежить від форми правління і характеру державного режиму. В країнах, де глава держави наділений одночасно широкою представницькою владою, він здійснює реальне керівництво державними справами, формує політичний курс та стратегію державної безпеки й забезпечує їх втілення в життя.

Незважаючи на те, що президентство стало загальним політичним знаменником постсоціалістичного світу. На початку 1990-х років кожна з колишніх радянських республік вже мала власного главу держави – президента. За час свого існування інститут Президента в країнах пострадянського простору неодноразово зазнавав як еволюційних, так і революційних змін та трансформацій. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема зі зміною політичної системи, чинного законодавства, необхідністю відповідати на кризові політичні ситуації, а також постійним "перетягуванням" повноважень між різними гілками влади.

За період кінця ХХ – початку ХХІ століття на пострадянському просторі відбулася радикальна зміна політичних систем і режимів. Відтак, серед них є справді демократичні (республіки Балтії), авторитарні диктатури (Білорусія), тоталітарні держави (Туркменістан). Є й такі, котрі ніяк не залишать "лабіринти радянськості", залишаючись країнами "радянського порядку".

Зазначимо, що впливовість, результативність інституту Президента в Україні вітчизняні науковці вивчають у контексті його легітимності, акцентуючи увагу на тому, що такий інститут може забезпечувати національну безпеку без належного рівня легітимності та розглядають як "правила гри" визначені не лише чинним законодавством, але й різними політичними гравцями (у тому числі самим Президентом), часто без законодавчого підґрунтя. Тому, цивілізований підхід до розуміння сутності і

функцій вищого політичного менеджменту повинен виходити з формальних і нормативних тлумачень. А згідно з ними, поняття "інститут Президента" – це правовий, соціальний, державний, політичний інститут, що включає в себе й політичні відносини та виконує політичні функції. Розвиток цього інституту – це важлива теоретична та практична проблема, що не просто пов'язана з розподілом владних повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів, але й здійснення всього подальшого реформування системи державного управління національної безпеки в Україні.

1.2 Інститут Президента: сутність, функціональна наповненість та роль в системі державного управління

На сучасному етапі державотворення інститут Президента належить до одних з найбільш поширених органів державної влади у світі. Зокрема, на початку XXI ст. практично дві третини від загальної кількості держав-членів ООН мали у своєму державному механізмі посаду президента. Специфіка лише у тому, що кожна держава, де є інститут Президента, пройшла особливу, відмінну від інших історію його розвитку.

В цьому аспекті варто зазначити, що різноплановість інституту Президента в країнах світу дає вченим і дослідникам у сфері державного управління змогу аналізувати, порівнювати та знаходити ефективне вирішення актуальних проблем сучасного президентського правління. Різні точки зору, що існують у науковій літературі та політичному житті навколо інституту Президента в Україні, свідчать про певну дискусійність.

Серед українських науковців помітні неоднозначні підходи до цього інституту і його місця у конституційно визначеному механізмі державної влади. Тому особливої актуальності набувають комплексні теоретичні дослідження цього інституту та порівняння правових засад з практикою їхньої реалізації, враховуючи досвід зарубіжних країн, а також численні спроби вдосконалення відповідних правових норм у ході реформування політичної системи України.

У контексті сучасних політичних процесів детальнішого дослідження потребує й зарубіжний досвід діяльності глави держави із виведення країни з кризових ситуацій в економічній та суспільно-політичній сферах, а також зовнішня політика із налагодження добросусідських відносин та забезпечення при цьому національної безпеки й оборони.

На сьогодні президентура, яка, як було вже зазначено, функціонує у більшості країнах світу, покликана забезпечити, насамперед, їх внутрішнє та зовнішнє представництво, а також ефективну взаємодію у функціонуванні органів державної влади. Виконуючи це завдання, президент наділяється повноваженнями, обсяг яких залежить від моделі республіканського правління.

Для країн, що обрали шлях демократизації, особливо назрілою на сьогодні є проблема конституювання такого місця та ролі інституту Президента, як державного органу з особливими функціями та повноваженнями в системі розподілу влад, стримування та противаг гілок влади, яке б дозволило здійснити ефективні демократичні реформи, не звернути до авторитаризму та забезпечити сталий поступовий розвиток суспільства. Водночас, незважаючи на те, що інституту Президента присвячено достатньо публікацій, більшість досліджень інституту президента відбувалося переважно, в рамках конституційного напрямку юридичної науки, в той час як державно-управлінським аспектам діяльності даного інституту приділялось недостатньо уваги. Саме цим обумовлена постановка завдання даної статті як визначення оптимального місця та ролі інституту президента в системі органів публічного врядування сучасних країн демократичного типу.

Сьогодні президентство є надзвичайно поширеним та багатограним інтеграційним інститутом, покликаним узгоджувати діяльність інститутів державної влади. При цьому формальна наявність посади президента в будь-якій державі сама по собі абсолютно не свідчить про типовість побудови інших органів публічної влади або усталені взаємозв'язки та взаємодії між ними. Існує велика розбіжність у повноваженнях, функціях, нарешті

можливостях політичного впливу президентів різних країн, що обумовлює наукову типологізацію державно-управлінських систем на президентські (типовий приклад – США), в яких президент виступає "головною рушійною силою механізму держави"; напівпрезидентські (типовий приклад – Франція) та парламентські (типовий приклад – ФРН) республіки, в яких президент виступає скоріше символічною фігурою, наділеною хіба представницькими повноваженнями. Інколи до цього переліку додаються ще "суперпрезидентські" республіки (у Латинській Америці глава держави, як правило, домінує в політичному просторі держави; так само Афро-азіатська модель Президента характеризується жорстким авторитаризмом, що часто приймає диктаторські форми, де "батько нації" один у трьох особах: глава держави, глава уряду і лідер правлячої партії).

У сучасному світі переважна більшість країн має в системі органів публічної влади власний інститут Президента. При цьому функції, статус, повноваження тощо президента визначаються, як правило, конституціями відповідних держав, а іноді ще й окремими законами. Ці нормативно-правові акти визначають роль і місце президента в механізмі органів публічної влади держави і його взаємовідносини з іншими органами державної влади, порядок заміщення поста президента, а також його повноваження та відповідальність за порушення конституції, державну зраду тощо.

Статус президента має суттєві відмінності залежно від різновидності республіканської форми правління (парламентської, президентської або змішаної). Слід зазначити, що поєднання функцій глави держави і глави виконавчої влади характерне для так званих президентських республік, в яких уряд очолює сам Президент. В напівпрезидентських республіках глава держави певним чином дистанціюється від виконавчої влади, яку уособлює уряд, хоча його повноваження багато в чому пов'язані саме з діяльністю виконавчої влади. В країнах, де в органах державної влади існують посади президента і прем'єр-міністра, нерідко виникають проблеми співвідношення їхніх повноважень, і розв'язуватись вони мають на основі конституційних положень, що закріплюють передусім статус глави держави.

У класичній президентській республіці президент є одночасно главою держави і главою виконавчої влади (США, Бразилія). Йому підпорядковані міністри як у випадку, коли вони складають уряд – раду (кабінет) міністрів, так і коли не утворюють колегіального органу. Посада прем'єр-міністра за умови утворення колегіального органу виконавчої влади у президентській республіці є символічною. Це – адміністративний прем'єр-міністр. Фактичним керівником уряду (ради, кабінету міністрів) є сам президент, відповідно не існує у таких республіках і уряду як колегіального органу, замість якого функціонує кабінет президента.

Слід зазначити що в умовах, коли главі держави у структурі державної влади належить провідна системоутворююча роль, завжди надто великою є ймовірність узурпації влади. Для формування правової демократичної держави і виключення у майбутньому ексцесів культу особи й авторитаризму необхідно реалізувати потужний потенціал системи стримувань і противаг, передбаченої чинною Конституцією. Водночас потребують наукового обґрунтування і впровадження у політико-правову практику нові механізми, спрямовані на забезпечення неупередженості глави держави, на його "раціональне дистанціювання" від уряду і виконавчої гілки влади в цілому.

За умови існування у президентській республіці ради міністрів, міністри підпорядковані як прем'єру, так і президенту, вони призначаються і зміщуються президентом за рекомендацією прем'єр-міністра. За відсутності колегіальної ради (кабінету) міністрів міністри фактично є радниками, помічниками президента, вся повнота виконавчої влади належить президенту. Лише він приймає рішення, керує державною службою і делегує певну частину повноважень в галузі виконавчої влади підлеглим. Зважаючи на важливу роль системи забезпечення національної безпеки держави, в таких системах президенту належать всі виключні повноваження з державного управління системою національної безпеки.

Парламентські республіки в розбудові системи органів публічного врядування залишають президентові найменші (у порівнянні з іншими моделями державного устрою) функції та повноваження. Так, для

парламентсько-президентської республіки характерними є істотні обмеження ролі президента парламентом, насамперед щодо призначення прем'єр-міністра (згода парламенту або однієї з його палат) і відповідальності уряду. У парламентській республіці президент є лише главою держави, в якій діє інститут контрасигнатури. Він полягає в тому, що акти президента діють лише за умови скріплення їх підписом прем'єр-міністра або міністра, відповідального за виконання цього акту. Президент у таких республіках не приймає рішень, які мають політичне значення. Проте і в цих системах, як правило, Президент є відповідальним за систему національної безпеки держави.

У напівпрезидентській республіці президент структурно не належить до жодної з гілок влади. Такі глави держав зі змішаною формою правління наділяються конституціями досить широкими правами в галузі виконавчої влади та іншими повноваженнями (нормотворчими, господарськими, координаційними тощо). Проте, як правило, при цьому досить складною є система стримань та противаг, що ускладнює чітке наукове визначення місця й ролі глави держави у державному механізмі. Інколи змішана модель президенціоналізму тяжіє до централізації влади в руках діючого президента й залишаючись за формально-правовими ознаками змішаною, насправді за функціональними повноваженнями.

За конституціями більшості країн, президенти мають розгалужену систему гарантій своєї діяльності у вигляді стримань і противаг та несуть відповідальність за свої дії. Зокрема, президентам властиві такі інститути стримань і противаг щодо інших органів державної влади: право розпуску парламенту (право дострокового припинення його повноважень), право вето (право повернення парламенту законів на повторний розгляд), право призначення референдуму тощо.

Президент, на відміну від монарха, несе конституційну відповідальність за виконання службових обов'язків, за свої дії. Як правило, президент несе відповідальність за навмисне порушення конституції і законів, за державну зраду, заподіяння шкоди державній незалежності,

вчинення інших тяжких злочинів. Така відповідальність має переважно форму імпічменту, процедура якого полягає в тому, що спочатку парламент формулює й приймає обвинувачення президенту, а потім приймає рішення про зміщення його з посади. У деяких країнах парламент приймає лише обвинувальний висновок, а судить президента особливий суд (Франція, Польща).

Впродовж усієї історії розвитку Президента в країнах світу відбулися помітні трансформації, і вирішальну роль у цьому відіграв саме глава держави. Історично склалося кілька систем президенціоналізму – від суперпрезидентської і президентської республіки до парламентської залежно від реальної ролі та владних можливостей діючого президента в рамках моделі політичної системи. Між тим, в умовах демократичної трансформації реального посттоталітарного суспільства, принципового значення набуває правильна трансформація інституту президента, оскільки на першому етапі в умовах необхідності подолання кризових явищ найбільш доцільною й поширеною є система з сильним президентом.

Натомість з часом і з виходом на відносно сталий суспільний розвиток сильний президенціоналізм може перетворитись на гальмо поступального розвитку, концентрація повноважень та владних можливостей знижує ефективність політичного управління та несе загрозу демократичному розвитку. Надзвичайно важливим для посткомуністичних країн є своєчасний перехід від системи з надзвичайно сильним президентом до системи парламентського типу з домінуванням в політичному просторі значно більш демократичнішого інституту – парламенту.

Диспозиція, що визначає остання теза, ставить перед політичною елітою пострадянських держав складне завдання: забезпечити консенсус в плануванні стратегічних орієнтирів розвитку держави, де не має місце намаганням забезпечити монополію на владу в більшості владних інститутах. Доведене політичною історією світу чітке розділення і повна незалежність суб'єктів судової, законодавчої і виконавчої влади в процесі формування стабільних і демократичних держав є аксіомою сучасного державотворення.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку на передній план виходить необхідність пошуку критеріїв ефективності та відповідних моделей системи публічної влади, які зв'язали би рівень задоволення реальних потреб суспільства з обраною моделлю президенціоналізму, подальшого розвитку інституту президента таким чином, щоб система органів публічного врядування відповідала вимогам нових історичних викликів.

Незалежно від форм правління президент є представником держави за її межами і всередині країни. Він, зокрема, укладає міжнародні договори, призначає дипломатичних представників, приймає іноземних дипломатичних представників. Від імені держави президент нагороджує державними нагородами, присвоює почесні звання, приймає осіб до громадянства даної держави, дозволяє вихід з громадянства, здійснює помилування засуджених тощо.

Таке розуміння функцій Президента за звичайним підходом інколи викликає запитання в умовах демократичного транзиту в державах перехідного періоду. В українському суспільстві, наприклад, виникли протиріччя у сприйнятті самого інституту Президента та розумінні його ролі у демократичному державотворенні та забезпеченні національної безпеки держави.

З одного боку, Верховна Рада України є втіленням демократичності народного вибору й народного представництва, на фоні якого Президент України, як Глава держави, подекуди виглядає авторитарним лідером.

З іншого боку, в Україні саме президентська гілка влади виступає ініціатором і локомотивом демократичних перетворень, в той час як український парламент вперто демонструє свою недієздатність, неспроможність до системної й злагодженої роботи, абсолютно недемократичні методи прийняття законодавчих рішень – бійки, блокування трибуни та використання її для зведення політичних рахунків, розгул популізму тощо.

Тому спроможність інституту Президента в Україні до визначення

курсу, етапів та забезпечення реалізації розбудови й зміцнення демократичного політичного режиму в країні є значно вищою за спроможність парламенту й сформованих ним коаліційних урядів.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇНАХ

2.1 Основи та політико-адміністративна практика інституту Президента США

У попередньому розділі зазначалося, що у своєму історичному сенсі найстарішим органом у системі органів виконавчої влади є інститут глави держави, який займає головну роль у системі державного управління національної безпеки. Його коріння проходять через епоху феодалізму та сягають часів первісного періоду цивілізаційного розвитку, коли певною людською спільнотою керував у прямому значенні цього виразу найсильніший її представник: вождь, лідер, часто найавторитетніша чи найбільш впливовіша особа. Чи не найяскравішою ілюстрацією цієї тези може бути вислів, який приписують "королю-сонцю" Французького королівства у 1643-1715 роках Людовіку XIV: "Держава – це я! ".

У наслідок зміни цивілізаційної парадигми розвитку, а саме із занепадом феодалізму та виникненням і становленням буржуазної держави інститут глави держави пройшов через призму значних змін і трансформацій, що впливає на його функції в системі управління національною безпекою. Перші республіки сучасного типу – з президентом на чолі – з'явилися в результаті політико-економічної та військової боротьби колоній, які були засновані європейськими поселенцями в Північній Америці, за власну незалежність від Британської корони. В умовах започаткування республіканського устрою на інститут Президента було покладено головне завдання – гарантування дотримання конституції, а відтак і демократичного ладу, який вважався одним із здобутків забезпечення захисту національних інтересів.

Загалом, поява інституту Президента в США пов'язана з негативним ставленням до британської метрополії, що підживлювалося політико-

економічною кризою та боротьбою проти утисків й диктатури призначених короною губернаторів англійської королівської влади в Новому Світі. Зазначимо, що у США президент, як правовий інститут, був відомий за "Статтями Конфедерації" 1777 року. Загалом жорсткий республіканізм (ліва політична лінія) з посиланнями на народний суверенітет і принцип самоврядування, був політично обумовлений бажанням американського суспільства уникнути крайнощів політики королівських губернаторів. Тому перші конфедеративні президенти мали вельми обмежене коло повноважень, термін яких не перевищував одного року. Це також виявилось негативною «крайністю», оскільки обрані урядовці не могли за такий короткий строк реалізувати свою політику. Так, на Конгрес штатів у 80-ті роки XVIII в. була покладена відповідальність за "слабкість і загрожуючий розвал союзу"

Подібна ситуація підвищеної уваги до антиолігархичності (демократизму) є цілком природною в ситуаціях початкового періоду існування демократичних держав, особливо тих, які звільнилися від колоніальної залежності європейських метрополій, що мали давні традиції абсолютизму. Збереження цілісності новоствореної держави вимагало обмеження дії радикально демократичного принципу домінування "більшості" та створення чіткої системи стримування щодо можливих проявів узурпації та скочування в бік тиранії.

У США сучасна система президентської влади зародилася на Конституційному конвенті у Філадельфії у 1787 році. Під час досить тривалої дискусії за основу Конституції США був прийнято компромісний план Дж. Медісона (англ. James Madison Jr.), згідно якого виконавча влада покладалася на одну посадову особу – президента, який наділявся суттєвим обсягом повноважень і займав провідне місце в політичній системі американського суспільства. Члени Конвенту, які зібралися для впорядкування державного ладу в своїй країні, піклувалися про свободу суспільства та його процвітання не тільки з почуття обов'язку, але й по совісті, вони пропонували заходи, які визнавали дійсно розумними і бажаними та на той час випереджали за рівнем свобод всі інші держави.

Але далеко не всі конституційні питання були вирішені на Конвенті, хоча головна мета – створення конституційної основи нової держави, – була досягнута. Тобто, була створена сильна й одноосібна президентська влада, яка об'єднала в одній особі повноваження глави держави, глави уряду і верховного головнокомандуючого (рис. 2.1)

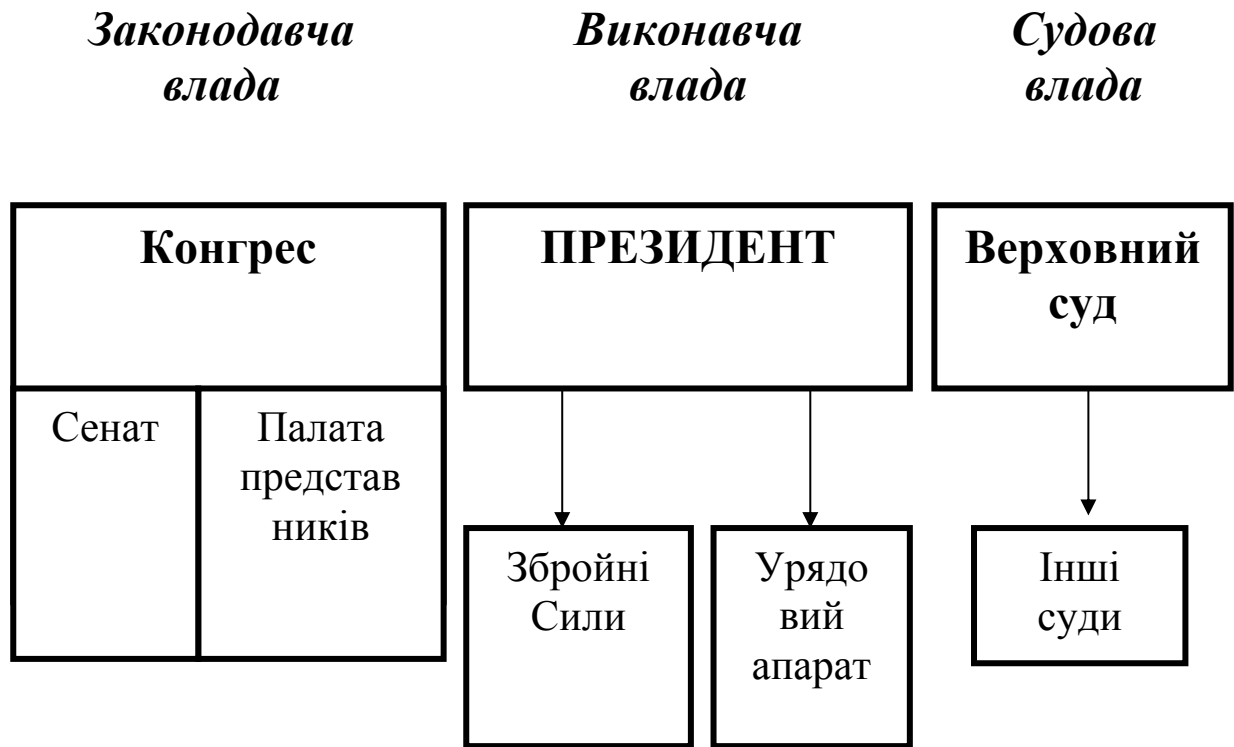

Рисунок 2.1- Троїстий поділ гілок влади США згідно Конституції 1787 року.

Унікальність положення президента Сполучених Штатів Америки полягала в тому, що він одночасно був главою держави і главою виконавчої влади. Таке визначення глави держави, характерне для республіканської форми правління, було пов'язане ще й з тим, що у ряді північноамериканських штатів глави виконавчої влади також називалися президентами, а не губернаторами. За свою історію президентська влада в США зберегла майже всі конституційні повноваження, хоча й зазнала значної еволюції. При цьому реалізація повноважень залежала від особи

президента, його ідеологічних переконань. Президентська влада еволюціонувала постійно у бік посилення владних повноважень, хоча темпи і форми цих змін були різними.

Загалом, для того, щоб перешкодити перетворенню президентської влади в диктатуру, автори конституції закріпили, принцип розділення законодавчих (Конгрес), судових (Верховний Суд) і виконавчих (Президент) гілок влад. Інакше кажучи було розроблено конституційний механізм взаємного контролю, який забезпечував правління законів, а не людей, тобто створення заборон і противаг в особі різних політичних угруповань, які існують в країні, та слугують лише допоміжним інструментом, гарантами забезпечення "справедливого" правління. При цьому у Конституції в короткій формі було позначено прерогативу і сферу компетенції президентської влади, надавши їй самій визначати їх в своїй практичній діяльності.

Умовно історію Президента в США можна розділити на два періоди.

Перший з них, одержав назву "Традиційного Президента", зайняв 140-річний період – від Президента Дж. Вашингтона (англ. George Washington) до кінця світової економічної кризи та "Великої депресії" 1929–1933 рр.

Характерна риса цього періоду – нестійка рівновага між владою конгресу і президента. Коли в Білому домі опинялися слабкі президенти, влада конгресу автоматично зміцнювалася, і цей колегіальний орган диктував президенту свою волю. Коли світова економічна криза 1929-1933 рр. спровокувала в США глибоку соціально-економічну депресію, поза всяким сумнівом було зрозуміло, що врятувати економіку держави можна тільки шляхом надання президенту надзвичайних повноважень. Ці повноваження були надані 32-му президенту США Ф. Рузвельту (англ. Franklin Delano Roosevelt).

На сучасному етапі розвитку президентської влади президент і його апарат перетворилися на головних ініціаторів розробки і реалізації всіх аспектів державної політики, на "символічних" лідерів американського суспільства.

Історія інституту Президента в США свідчить про нелінійність його розвитку, існування періодів підйомів та падінь, водночас ця модель не тільки збереглася, але навіть посилила свої позиції. Це свідчить про відповідність інституту Президента суспільно-політичним умовам розвитку країни.

Виникнення феномена "президентського правління", з одного боку, укріпило позиції "господаря Білого дому" як лідера нації, з іншого боку, сприяло виникненню дисбалансу між "діапазоном очікувань" громадськості від дій президентської влади і реальними можливостями останньої. Наприклад, президент США Р. Ніксон (англ. *Richard Milhous Nixon*) подав у відставку в результаті протесту громадян в країні проти ескалації війни у В'єтнамі та щодо розвитку подій, які отримали назву "Вотергейтський скандал"[10].

У сучасній науковій літературі триває дискусія з приводу того, наскільки широкими і потужними можуть бути повноваження у президентської влади. Зараз можна зазначити, що сильна президентська влада має позитивні моменти, оскільки без неї важко розраховувати на ефективне управління такою великою державою, як США. Проте історичний досвід свідчить про те, що нерідко президенти США зловживали своїми повноваженнями. Якщо це відбувається у внутрішньополітичній сфері – в країні виникають сильні рухи протесту, якщо у зовнішньополітичній – виникають складні міжнародні проблеми.

Аналізуючи положення Конституції США може скластися хибне враження, що виконавча і законодавча влади рівні за своїм значенням та функціоналом. Однак протягом двох останніх сторіч центр влади фактично змістився у бік інституту Президента. Так трапилося не випадково, бо з перших днів існування США система розподілу влад працювала при досить відчутному домінуванні чи, навіть, першості саме виконавчої влади. «Назва» глави держави була пов'язана не тільки з тим, що президент асоціювався з республіканською формою правління, а ще й автохтонними чинниками. Крім

того, саме в США зародився і набув розвитку інститут Президента як один з найважливіших інститутів системи управління національною безпекою.

На відміну від інших держав того часу, де виконавча влада мала монархічний, а значить, спадковий характер, у США главу держави обирали на загальних виборах. Президент, як глава держави, виступає в різних якостях залежно від різновиду республіканської форми правління. Президенти США обираються незалежно від Конгресу, і, як такі, є прямим вибором всієї нації, так само, як і своєї політичної партії. Додатково вони виконують декілька ролей:

- офіційного глави держави,
- глави уряду,
- лідера партії,
- головнокомандуючого озброєними силами,
- головного дипломата,
- керівника виконавчої влади ,
- головного законодавця.

Не тільки президент, але і більшість керівників сучасної виконавчої влади носить декілька "політичних інституційних капелюхів". Проте виконавчі повноваження, якими наділений глава держави в президентській республіці, ставлять саме його в надзвичайно сильне положення, оскільки підсилюючи один одного, роблять президентство найбільш вагомою посадою в країні.

Розглянемо докладніше конституційний статус президента США.

За Конституцією США президент – вищий посадовець в державі. Він поєднує повноваження: глави держави і глави уряду, президент – повноважний глава всієї федеральної виконавчої влади. У президентській республіці глава держави є одноосібним носієм виконавчої влади. Відповідне положення міститься в статті першій Конституції США 1787 року.

Президент обирається шляхом загальних виборів громадянами (але не всім населенням, а виборцями) країни. Такі вибори, в країні носять багатоступінчатий характер. Виборці голосують за вибірників президента, а

ті обирають главу держави. Але оскільки вибірники голосують завжди за кандидата тієї партії, за списком якої вони вибрані, то на практиці, результати голосування вибірників вже зумовлюють, хто з кандидатів стане американським президентом.

Як в Україні, так і в США для здійснення своїх повноважень президент наділяється правом видавати різні укази, ухвали тощо. Водночас, президент США не має повноважень щодо законодавчої ініціативи. На перший погляд, це суттєво звужує компетенцію глави держави щодо формування державної політики національної безпеки, але детальний аналіз діючих повноважень та «президентської» практики доводить протилежне.

Відзначимо, що глава держави і уряду в багатьох президентських республіках володіє правом на законодавчу ініціативу. У той же час в найбільш «класичній» президентській республіці, як США, президент цього права не має, це право надано виключно Конгресу. Разом з тим, незважаючи на конституційне положення про те, що «всі повноваження законодавчої влади» надаються Конгресові, президент як головний формувальник державної політики національної безпеки, відіграє важливу законодавчу роль. Законодавча ініціатива президента реалізується за допомогою інституту щорічних послань до Конгресу, в яких пропонуються важливі, з точки зору глави держави, законодавчі акти. Якщо Конгрес припинить свої засідання, так і не розглянувши пропозиції президента, той має право зібрати конгресменів на спеціальну сесію. Для поживлення робочих стосунків з Конгресом у Білому домі створено Комісію із зв'язків з Конгресом

Формальні повноваження президента США не чисельні і досить нечітко сформовані у статті другій Конституції США.

В дослідженні "Американський уряд" Дж. Уілсона (англ. James Wilson) пропонується їх розглядати у такому порядку[57]:

1) Персональні президентські повноваження у сфері національної безпеки:

- головнокомандуючий збройними силами;
- присвоює офіцерські звання у збройних силах;

- відмінняє смертні вироки і амністує осіб, які скоїли федеральні злочини;
- скликає Конгрес на спеціальні сесії;
- слідкує за належним виконанням законів;
- здійснює виконавчу владу забезпечення національної безпеки.

(рис.2.2)

2) Повноваження президента США, які він поділяє з Сенатом:

- укладення договорів;
- призначення послів, суддів, високопосадовців.

3) З Конгресом Президент в цілому погоджує законодавчі акти.

Рисунок 2.2 - Структура основних повноважень президента США у забезпеченні національної безпеки

Відзначимо, що в США відсутній один з головних атрибутів парламентарних держав – інститут парламентської відповідальності уряду. Тут поразка уряду з основного питання не спричиняє за собою відставки президента. "Невідповідальність" уряду зовсім не рівнозначна безвідповідальності.

Американський Конгрес має повноваження ставити і вирішувати питання про відповідальність президента у разі здійснення їм діянь, що кваліфікуються як тяжкі правопорушення або посягання на Конституцію. В цьому випадку застосовується особлива процедура імпічменту. За всю історію США до процедури імпічменту вдавалися 15 разів, причому лише в двох випадках механізм імпічменту був запущений проти президентів і жодного разу ця процедура до завершення не дійшла. Існує певна логіка взаємостосунків між американським президентом і парламентом: за умови ініціювання процедури імпічменту президент не має права розпустити парламент.

Розподіл влади в США не міг би відбутися без існування самостійної, незалежної та досить ефективною судовою влади. Особлива роль тут належить Верховному Суду, що має право конституційного контролю і нагляду за двома іншими гілками влади. Судова влада в США, згідно Конституції, виступає активним творцем політики, маючи в своєму розпорядженні власні важелі дії на процес ухвалення політичних рішень інших гілок влади.

Отже, проаналізувавши повноваження президента США, можна зробити висновок, що встановлена в Сполучених Штатах система центральних органів державної влади стала привабливою моделлю для багатьох держав в сфері формування системи державного управління національною безпекою. Для американської політичної системи розділення гілок влади не самоціль, а засіб як ефективного функціонування державної влади і управління (політика стримування і противаг) та запобігання централізації влади в руках окремих політичних суб'єктів.

Найважливішими елементами американської системи розподілу влади є різні шляхи формування найвищих органів державної влади, а також різні строки їх повноважень. За наявності "сильного" Конгресу, президент посідає центральне місце в системі державного управління національною безпекою США. Проте Конгрес володіє великими можливостями для того, щоб заблокувати небажану йому президентську програму. Будь-яка спроба глави держави вийти за рамки діючого права може бути зупинена судовими органами. Автори американської Конституції утворили три гілки державного управління, жодна з яких не володіє монополією на владу. Подібний розподіл повноважень обмежує виключну гегемонію будь-якої з трьох гілок і вимагає їх співпраці.

Президент США забезпечує оперативне управління державою через низку адміністративних суб'єктів. Так, адміністрацією в США називають систему органів виконавчої влади. Що стосується робочого апарату, котрий обслуговує безпосередньо президента (або в американському дискурсі – президентського "модуля управління"), то в нього в США входить низка структурних ланок Виконавчого управління (апарат) президента (ВУП):

- Апарат Білого дому;
- Апарат віце-президента;
- Раду національної безпеки;
- Управління з розробки політики;
- Адміністративно-бюджетне управління,
- Рада економічних консультантів тощо.

До складу адміністрації президента США (у широкому значенні) входять окрім ВУП, також так званий "Кабінет" – сталий структурний підрозділ президентських служб, включаючи президента, віце-президента, 14 міністерств (департаментів), інші штатні організації і тих з глав інших відомств, яких глава держави вважає необхідним запросити.

До адміністрації президента Сполучених Штатів (у широкому значенні) також відносяться такі урядові структури, як: виконавчі департаменти (міністерства) – державні установи, найтісніше пов'язані з главою держави

після президентських служб і програми президента, що відповідають за реалізацію, і за рішення поточних соціально-економічних питань; незалежні агентства – установи, менш жорстко підлеглі президенту (вони володіють вужчою компетенцією, ніж виконавчі департаменти і створюються для забезпечення ефективного виконання президентських програм); урядові корпорації – урядові організації, що діють в тих сферах економіки, де залучення приватного капіталу неможливе через їх високу суспільну значущість при невисокій рентабельності або збитковості [53]. Президент США призначає на посади понад 3 тис. осіб в різних сферах державно-управлінської діяльності.

Найбільший інтерес для порівняльного аналізу представляє апарат Білого дому, чисельність і функціональне призначення якого дає підставу для того, щоб його називали своєрідним сучасним "двором" глави держави. На відміну від інших підрозділів ВУП, структура і склад штату співробітників Білого дому може змінюватися залежно від бажання президента. Його члени не мають статусу державних службовців, їх призначає тільки глава держави, який може повністю змінювати увесь штат. На думку дослідників, служба в апараті Білого дому приваблива тим, що дозволяє поєднувати серйозний політичний вплив з невизначеною політичною відповідальністю.

Найбільший вплив в апараті Білого дому має керівник апарату, який визначає – хто і що гідно уваги глави держави. На цей пост, зазвичай, призначається особа, яка є близькою до президента та має високий рівень довіри до себе з боку глави держави, він одночасно є його політичним радником.

Важливим консультаційним органом при президентові США є створена ще 42-м президентом США Білом Клінтоном у 1993 році Національна економічна рада – урядова агенція, що входить до складу Виконавчого офісу Президента. До функцій Національної економічної ради входить координація діяльності з проведення внутрішньої та зовнішньої економічної політики США, підготовці аналітичних доповідей та рішень президента, моніторингу політики, що проводиться.

Помічник президента з питань національної безпеки – це його головний радник в питаннях зовнішньої політики. У адміністрації Дж. Буша цю посаду посідала республіканка К. Райс (англ. Condoleezza Rice), якій властиві реалізм, прагматизм, уміння переконувати і навіть нав'язувати свою думку. Вона вважається однією з найвпливовіших американок за всю політичну історію США.

Прес-секретар Білого дому здійснює взаємодію з представниками ЗМІ. Часто він стає впливовим радником президента. З його роботою тісно зв'язана робота Відділу по зв'язках з пресою, який "управляє" новинами. Директор відділу відповідає за розповсюдження і надання в найвигіднішому світлі позиції членів адміністрації. Відділ по зв'язках із законодавцями взаємодіє з важливими групами в конгресі. Він проводить роботу з тими конгресменами, які можуть бути корисними президенту, чиї голоси можуть виявитися вирішальними при голосуванні. Також в Білому домі є Відділ по зв'язках з громадськістю і штат співробітників, що займаються підготовкою промов президента.

Позитивний досвід США та західних (ліберально-демократичних) політичних систем свідчить, що, насамперед, функція підтримки демократичної моделі системи забезпечення національної безпеки належить інституту Президента. У стабільній формі існування системи, інститут президента (правовий) і інститут Президента (політичний) співпадають. При цьому президент виконує роль або глави виконавчої влади (політичного менеджера вищого рангу), або формального глави держави, або ці функції суміщає. В умовах політичної кризи, президент вживає заходів щодо збереження демократичного ладу суспільства та забезпечення національної безпеки. Комплекс цих заходів має досить широкий діапазон – від розпуску парламенту до зміни інституту Президента, незалежно від його конкретних проявів, виконує функцію підтримки демократичного характеру системи управління національної безпеки.

2.2 Особливості напівпрезидентської системи правління Республіки Франція

Розбудова незалежної України, як держави, яка обрала курс на демократичне державотворення та європейську інтеграцію, потребує підвищення ефективності функціонування всіх гілок влади і приведення у відповідність з вимогами сьогодення щодо забезпечення національної безпеки. Це передбачає необхідність як структурних перетворень в системі державного управління національної безпеки, так і нових підходів до розмежування й нормативно-правового забезпечення компетенцій між усіма органами державної влади. Насамперед, це передбачає чіткий поділ владних повноважень між інститутом Президента, законодавчим органом та виконавчою системою.

Поглиблене вивчення історичних аспектів та особливостей організації та функціонування державної системи національної безпеки розвинених європейських країн, зокрема Французької Республіки має практичне значення. Це питання є важливим і актуальним також для удосконалення теорії і практики вітчизняного державотворення. В останні роки, з урахуванням необхідності врегулювання наслідків суспільно-політичної кризи 2013-2014 років, потреба в його науковому осмисленні і практичному використанні відчувається особливо гостро.

Варто зазначити, що Велика Французька революція 1789-1799 років вважається однією з найвизначніших подій щодо формування сучасної Французької республіки. Фактично, ця подія ознаменувала радикальні зміни у міжнародному політичному просторі – становлення демократії, а Установчі збори 3 вересня 1791 р. затвердили першу в історії Франції Конституцію, згідно з якою усі громадяни Франції оголошувалися рівними у правах, а конституційна монархія закріплювалася як форма державного правління.

У сучасному світі вже не можливо уявити демократичну державу, яка б не мала своєї конституції. Адже саме в основному законі закріплюються вихідні положення, на яких ґрунтуються найголовніші форми суспільного

життя. Саме вона закладає підвалини організації та функціонування держави і структур громадянського суспільства, формулює основи національної безпеки, правового статусу людини і громадянина, є базисом усієї правотворчої діяльності. В цьому аспекті Франція належить до сонму держав, які внесли особливий вклад в розвиток конституційно-правової теорії та практики.

За своїм державним устроєм Франція є республікою, вона, як свідчать документи, є однією з найстаріших республік у Європі після Сан-Марино та Швейцарії. Особливе місце Франція посідає також внаслідок унікальної конституційної інженерії П'ятої республіки, за якою в країні встановлено напівпрезидентську республіку.

Франція стала однією з перших держав Європи, де було на вищому законодавчому рівні закріплено посаду президента. Французька Конституція зразка 1958 р., привела до формування політичної системи з незалежними від політичних партій виконавчою владою та президентом Республіки. Інститут президента за ініціативи Шарля де Голля став центральною ланкою всієї політичної системи не тільки Франції, а й всієї Європи. Шарль де Голль був як главою держави так і главою уряду, що звільнило його від суперництва з боку виконавчої влади. Тобто, П'ята республіка стала прикладом з'єднання сильної президентської влади і демократичних інститутів. Завдяки цьому досвіду було виявлено як сильні, так і слабкі сторони "змішаного" державного правління [28].

Інститут президентської влади в цій країні пройшов складний і тривалий шлях розвитку. Загалом, історико-політичний аналіз політичної системи Франції у XIX – XX ст. свідчить про те, що місце і роль президента в політичній системі цієї країни не раз кардинально змінювалися. Розробники Конституції Франції 1958 року спочатку заклали в ній модель, яка є притаманною саме парламентарній республіці з дещо розширеними повноваженнями глави держави, однак остаточний варіант надто відрізнявся від тогочасних парламентських республік, а наступні конституційні реформи взагалі вивели французьку модель за межі відомих форм правління.

Тобто, так званий "Французький варіант" фактично перекреслив усталені конституційно-правові традиції і уявлення про місце глави держави в державному механізмі національної безпеки.

Напівпрезидентська або змішана модель державної влади мала головною метою з'єднати силу і ефективність державної влади, з демократичними інститутами. Інакше кажучи, з одного боку, інститут Президента формально виведено за рамки гілок влади, з іншого, – Президент Франції міг цілком вважатися складовою частиною кожної з них, завдяки наданим повноваженнями. Отже, була досягнута ефективність, консолідація, а також "раціоналізація" парламентського устрою.

Процес концентрації політичної влади в руках виконавчих органів привів до істотної зміни статусу парламенту. Виконавчій владі надані широкі можливості для впливу на парламент, а в деяких випадках і для дії через його "голову", як, наприклад, в проведенні референдумів. Французька демократія успішно пристосувалася до такого істотного обмеження повноважень парламентської влади. Але, не зважаючи на це, центральну роль в системі органів державної влади все ж таки виконує парламент.

У Франції президент – глава держави, який володіє низкою важливих повноважень, які дозволяють йому суттєво впливати на політику уряду. Він проголошений гарантом дотримання Конституції, збереження національної незалежності і територіальної цілісності держави.

Однією з основних рис інституту Президента Франції можна вважати наявність концентрації політичної влади в руках державних виконавчих органів. Відповідно до Конституції функціонують Рада міністрів – збори міністрів під головуванням Президента республіки – і Кабінет міністрів – збори міністрів під головуванням Прем'єр-міністра. Саме Рада міністрів здійснює повноваження, що належать за Конституцією уряду. Президент республіки підбирає кандидатуру і призначає прем'єр-міністра. Прем'єр-міністр підбирає міністрів і представляє їх президенту на затвердження.

Французька Конституція передбачає тісну взаємодію Президента та уряду. Усі акти Президента Республіки, за деякими винятками, контрасигнуються Прем'єр-міністром і, у разі потреби, відповідальними

міністрами. За Конституцією Франції питання формування уряду повністю знаходиться в компетенції парламенту, причому Національні збори обов'язково мають схвалити програму уряду, декларацію загальної політики та ключових проектів і у випадку несхвалення Прем'єр зобов'язаний подати президенту прошення про відставку уряду.

На відміну від низки інших демократичних країн, у Франції, як і в США, Президент формально не володіє правом законодавчої ініціативи. Тут "законодавча ініціатива належить одночасно Прем'єр-міністру і членам парламенту". Але Конституція містить конкретний перелік підстав для прийняття законів. Все, що не потрапляє під юрисдикцію переліку, регулюється актами виконавчої влади.

Іншою особливістю інституту Президента у Франції виявляється неузгодженість повноважень Президента і Уряду, або поглинання повноважень уряду відповідними прерогативами президента. Наприклад, згідно статті 7 Конституції Франції, чергові та позачергові вибори Президента оголошує Уряд. Президент Республіки обирається абсолютною більшістю поданих голосів, тобто з використанням мажоритарної системи абсолютної більшості. Якщо цю більшість (50% голосів виборців, що взяли участь в голосуванні плюс один голос) не зібрано в першому турі, то за два тижні по тому у неділю проводиться другий тур між двома кандидатами, що одержали найбільше число голосів в першому турі за урахуванням випадку, коли ці кандидати зняли свої кандидатури. Президентом можуть стати француз або французенка, що досягли 23-річного віку.

Ще однією особливістю інституту Президента у Франції є наявність у Президента багато реальних владних повноважень. Наприклад, Президент є гарантом незалежності судових органів і головує у Вищій раді магістрату. Він призначає на вищі цивільні і військові посади.

За пропозицією уряду або обох палат Парламенту він може винести на референдум будь-який законопроект, що стосується організації органів державної влади, реформ, що відносяться до національної соціальної або економічної політики і до державної служби, яка сприяє їх реалізації в життя,

а також дозволяючи ратифікацію угод, що не суперечать Конституції, але наслідки яких можуть здійснювати якийсь вплив на функціонування державних інститутів.

Крім того, глава держави може після консультації з Прем'єр-міністром і головами Національних Зборів і Сенату оголосити про розпуск Національних зборів. Це одноосібна прерогатива Президента. Думки глави уряду і голів палат Парламенту не мають жодного вирішального значення. Проте, якщо Національні збори були розпущені, то новий парламент не можна розпустити протягом одного року. Крім того, розпуск також не може бути здійснений особою, яка виконує повноваження Президента, і під час введення надзвичайного стану.

В цьому аспекті потрібно зазначити, що найбільш вагомим у контексті повноважень Президента Французької Республіки щодо забезпечення національної безпеки держави є положення щодо періоду надзвичайних повноважень (особливого), за якого майже вся повнота державної влади може зосереджуватися в руках глави держави. Очевидно, що за таких умов процес прийняття рішень має бути миттєвим, тому Президент, як арбітр нації, наділяється особливими повноваженнями, за допомогою яких він забезпечує баланс цілісності владної системи та забезпечення національної безпеки.

Зокрема, надзвичайний стан характеризується наявністю таких обов'язкових умов:

- серйозна і безпосередня загроза інститутам республіки, незалежності нації, цілісності її території або виконання міжнародних зобов'язань;

- порушення нормального функціонування органів державної влади, створених відповідно до Конституції.

Дослідники зазначають, що за будь-яких інших обставин запровадження надзвичайного стану у Республіці Франція не допускається. Цим виключається можливість зловживання Президентом своїми повноваженнями.

Крім того потрібно зауважити, що для можливості введення такого стану глава держави зобов'язаний провести консультації з Прем'єр-міністром, головами палат та Конституційної ради.

Дієвим фактором "стримування і противаг" у цій ситуації залишається парламентський контроль, відповідно до якого законодавчий орган не може бути розпущений у цей період, а також має право ініціювати справу про розгляд Високою палатою правосуддя питання щодо державної зради президентом національних інтересів.

Варто зауважити, що на думку більшості дослідників та правників фактично така процедура є формальністю. Разом із тим існування цього положення є цілком виправданим та диктується імовірністю виникнення певних обставин, за яких існування сильної фігури, наділеної повноваженнями негайно приймати необхідні рішення для збереження інтересів країни, є необхідним [16].

Проте необхідно відзначити, що повноваження вищої виконавчої влади за Конституцією П'ятої республіки були недостатньо чітко розподіленими між Президентом і Прем'єр-міністром, хоча і передбачалося, що глава Уряду, володіючи певною автономією, здійснює повсякденне керівництво внутрішньою політикою. Тому в 1995 році були проведені конституційні реформи, що змінили порядок та статус Президента Республіки. З того часу його обрання відбувалося за процедурою всенародного безпосереднього голосування.

Водночас конституційна реформа 1995 року певною мірою посилила й положення парламенту в політичній системі держави. Таким чином, сучасний французький парламент володіє майже всіма класичними демократичними формами контролю над урядом.

Розгляд напівпрезиденталіалізму у політичній системі Франції як змішаної форми позбавляє її типологічної своєрідності. Хоча в цій системі присутні риси, які ми спостерігаємо у двох класичних систем, проте, комбінація рис така, що призводить до появи нової якості. Ця система займає самостійне місце серед "чистих" форм правління, не будучи ні проміжною, ні

"човниковою" формою, ні відхиленням від звичних режимів (як стверджували деякі стосовно П'ятої Республіки у Франції), ні якимось виключенням. Завдяки цій класифікації Франція є класичною президентсько-парламентською республікою, для якої характерні сильні повноваження глави держави і достатньо сильні позиції уряду, політичне відповідального перед парламентом і підконтрольного Президентові [54].

Досвід Франції показує, що незважаючи на домінуюче положення Президента в системі політичного і державного управління, складності процесу взаємодії глави держави і Прем'єр-міністра, урядовий механізм життєво необхідний для реалізації його політичних ініціатив і курсу глави держави. Тобто, з одного боку уряд – це механізм реалізації президентської діяльності, з іншого боку – цей механізм живе своїм життям, має власну динаміку. Роль керівника Уряду залишається ключовою для його життєдіяльності. У механізмі президентської влади Прем'єр-міністр і Уряд грають найбільш значущу роль, забезпечуючи взаємодію політичної й адміністративної сфери.

Французькі національні традиції у сфері забезпечення національної безпеки певним чином збігаються з американськими а саме щодо ідеологічного забарвлення, тобто традиційною історико-літературною культурою французької дипломатії а також глибинними революційними традиціями країни. Оскільки національні традиції перебувають у прямій залежності від існуючої політичної практики, положення концепції національної безпеки Франції, фактично, визначаються ідеологічними настановами відповідної національної доктрини.

До національних особливостей формування системи державного управління національної безпеки варто віднести такі. У Франції існує розуміння того, що країна є могутньою світовою державою. Саме в цьому і полягає голлістська традиція, яка сформульована Шарлем де Голлем: "Франція лише в тому випадку є справжньою Францією, якщо вона перебуває на перших позиціях"[24]. Витоки цієї традиції лежать у "націонал-

кольбертизм", за ім'ям державного діяча епохи абсолютизму Ж.-Б. Кольбера – послідовного прихильника централізованої держави, який встановив культ верховного авторитету, всевладдя держави та всілякого недопущення заподіяння шкоди.

Політика кольбертизму є основою конституції П'ятої Республіки. Важливою умовою, яка вплинула на формування французької системи управління національною безпекою, є абсолютне сприйняття колоніального минулого (на відміну від деяких країн, наприклад, Японії). Даний фактор також додає Франції відповідної впевненості претендувати на глобальне місце у світі. Насамперед це виявляється в стрімкому прагненні відігравати ключову роль посередника між так званими провідними західними країнами та державами третього світу.

Важливою рисою французької системи управління національною безпекою є також і те, що Франція на відміну від США, ніколи не прагнула до одностороннього гегемонізму. Саме гарантування власної безпеки традиційно розглядається у відповідній спільній діяльності і за допомогою держав лідерів в умовах багатопольярного світу. Саме тому Франція прагне до проведення гнучкої політики балансування, та відмова від будь-яких двосторонніх союзів на користь багатосторонніх.

Важливою складовою основою реалізації системи управління національною безпекою Франція розглядає військові інструменти, що на сьогодні знаходить підтвердження у відокремленні вирішення питань національної оборони від НАТО та інших країн Європи, а також у реалізації власної ядерної політики.

Отже, національна безпека Франції гарантується Президентом республіки, що задекларовано конституцією 1958 р., згідно з якою президент є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності, дотримання угод і договорів Спільноти (ЄС), а також главою збройних сил. Також Президенту надані виняткові права, у випадках опилення під

загрозою незалежність нації, цілісність її території або виконання міжнародних договорів.

Роль президента була закріплена юридично та практично становленням "Президентського сектора" політики безпеки та зовнішньої політики, а саме надання виняткових повноважень президента, щодо вирішення питань зовнішньої політики, оборони, дипломатії, відносин з іншими країнами-членами ЄС.

Враховуючи особливе, практично абсолютне, становище президента у системі національної безпеки, суттєвого значення набула і його функція як основного ідеолога її забезпечення. Адже національні доктрини й концепції, прийняті за основні напрями гарантування національної безпеки, є тими рамками, які визначають тактичні рішення і дають стратегічні орієнтири на довгострокову перспективу.

При формуванні програмних документів щодо забезпечення національної безпеки президент консультується з радниками з апарату (канцелярії) президента при Єлисейському палаці. Так участь інших гілок влади у процесі розробки системи національної безпеки є мінімальною. Однак прем'єр-міністр і уряд мають значні можливості в цьому питанні. Зокрема, підпорядкований прем'єр-міністру Генеральний секретаріат національної оборони, що відповідає за міжвідомчу координацію питань оборони, значення якого аналогічне до ролі Ради національної безпеки в США.

Також значну роль у формуванні національної доктрини і концепції національної безпеки Франції відіграє міністерство закордонних справ, у складі якого функціонує Центр аналізу та прогнозування, а також міністерство національної оборони і генеральний штаб, що відповідають за розробку національної військової доктрини.

Узагальнюючи зазначимо, що сучасна французька політична традиція помітно відрізняється стійкою тенденцією до централізації влади і посилення ролі інституту Президента в системі національної безпеки. Головним

напрямом розвитку системи національної безпеки Франції є: збереження та еволюція голлізму, тісне співробітництво зі США, стрімке оновлення заходів реагування держави на сучасні виклики й загрози, адаптація до нового геополітичного світоустрою та активна синхронізація обороноздатності Франції у відповідності із вимогами нової геополітичної епохи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ

3.1 Місце інституту Президента в процесі вітчизняного державотворення

Історія української державності є результатом складних взаємовідносин в різні історичні періоди між різними етносами, соціальними спільнотами, державними утвореннями, які існували не тільки на території сучасної України, а й загалом на східноєвропейських теренах. Це, загалом, дає підстави розглядати традицію вітчизняного державотворення з дещо іншої точки зору, яка відрізняється від панівної за останні два століття парадигми національної історії.

У фундаментальній праці "Історія державної служби України" дослідники наводять структуру керівної ланки степових держав та зазначають, що це була ієрархічна конфедерація союзних і підлеглих племен, яка складалася з трьох компонентів:

- центральний уряд в особі ватажка – верховного правителя;
- союзні племена;
- підлеглі племена.

Автори дослідження стверджують, що такий процес продукував мішані складні держані інститути й управлінські практики, що загалом поклало початок новому періодові в історії степової державності в Євразії, зокрема – постання великої осілої держави – Київської Русі.

Часово-просторові параметри української державності не обмежуються ареалом існування однієї лише української політичної культури, а є значно розширеними як на схід та південний схід (Візантія; Золота Орда; Кримське Ханство; Оттоманська порта; Московське царство; Молдавське князівство тощо), так і на захід Європейського континенту (Болгарське царство; Велике князівство Литовське; Річ Посполита; Королівство Швеція тощо), що, цілком

зрозуміло, накладало свій відбиток на моделі і системи державного управління, які утворювались і застосовувались в різні історичні періоди.

Результати компаративного аналізу повідомлень про національні державотворчі процеси, які дійшли до нас з історичних пам'яток та першоджерел, свідчать про те, що в переважній більшості випадків успішність державних утворень, які формувалися на території сучасної України, пов'язувалась з військово-політичною, економічною та міжнародною діяльністю сильного лідера-державника. Різні історичні періоди формування національної державності пов'язуються з особами, які стояли на чолі тих державних утворень (княгиня Ольга, князь Святослав, князь Володимир, князь Ярослав, король Данило, гетьман Богдан Хмельницький), і, навпаки, періоди їхнього розпаду та занепаду залишаються знеособленими історією, бо тогочасні "державники" здебільшого виявлялися нездатними до прояву лідерських якостей, здійснення самопожертви та виявлення державної мудрості.

В цьому аспекті варто зазначити, що за роки новітньої історії незалежності в Україні було здійснено суттєві політичні перетворення державотворчого характеру. В історично стислий проміжок часу створено принципово нові владні інституції, становлення та формування яких в інших країнах проходило десятиліттями, і навіть століттями. Водночас, потрібно визнати, що роль національного лідера була досить визначною у минулому й надалі залишається релевантним фактором в системі сучасних державотворчих процесів.

Беззаперечно, що з початку 1990-х років у процесі демократичного державотворення в Україні встановлено інститут Президента, побудовано дійову модель демократичного розподілу владних повноважень, сформовано Збройні Сили, створено Конституційний суд, запроваджено нові органи державної виконавчої влади, реорганізовано центральні органи влади та удосконалено в цілому діяльність усіх державних управлінських структур, внесено відповідні зміни в діяльність силових структур та в систему судової влади, на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування

розроблено нову систему місцевого самоврядування, на умовах багатопартійності, політичного плюралізму та реального народовладдя забезпечено здійснення періодичних та позачергових виборів на всіх рівнях державної влади тощо.

Водночас, ми змушені констатувати, що:

по-перше, за лише чверть сторічну новітню історію української незалежності і держава, і суспільство час від часу потерпали від соціально-економічних та політичних криз, що супроводжувалися масштабними протестними акціями: Революція на граніті (1990), Помаранчева революція (2004), Революція Гідності (2014) тощо, які стали уособленням спротиву активної частини суспільства як реакції на спроби перерозподілу владних повноважень та посилення однієї з гілок влади.

по-друге, потрібно визнати, що каталізатором (часто в негативному сенсі) цих суспільних заворушень часто виступав саме інститут Президента.

Так, 8 квітня 2004 року Верховною Радою України не було підтримано зміни до Конституції України, розробником яких, де-факто, була Адміністрація Президента України, та в яких пропонувалося підсилити повноваження Президента України. Фактично це стало провісником Помаранчевої революції 2004 року та внесення змін до Основного закону України щодо суттєвого обмеження повноважень інституту Президента.

по-третє, на нашу думку, саме скасування у 2010 році результатів конституційної реформи 2004 року та надання практично необмежених повноважень на той час Президенту України В. Януковичу призвели до суспільно-політичної кризи й подій Революції Гідності 2014 року.

Очевидно, що після Революції Гідності 2014 року проголошений курс на європейську інтеграцію та демократизацію суспільно-політичних відносин у всіх сферах сучасного буття, здійснення реформ у найважливіших галузях економіки виводить на перший план роль конституційно-правових владних інститутів. Адже проблеми взаємовідносин між владою та суспільством, встановлення рамок меж між повноваженнями різних гілок державної влади є предметом серйозних наукових досліджень.

Водночас, аналіз результативності та практичного застосування висновків наукових розвідок щодо створення сприятливих політичних умов для врегулювання політичного інституційного протистояння й кризових явищ та розробки моделей збалансованої єдності й злагодженої спільної дії всіх інститутів та органів влади в Україні вказують на існування певних прогалин та недостатнє розкриття порушеної проблематики в сучасних умовах демократичного державотворення. Цим зумовлюється актуальність і доцільність дослідження питання щодо визначення балансу повноважень інститутів державної влади в рамках конституційної інженерії сучасного державотворення, що у широкому сенсі на сучасному етапі вітчизняного державотворення диктується проблемою утвердження України як державного формування з певними історичними традиціями та надбаннями.

Саме поняття "президент" у конституційно-правовому розумінні означає главу держави – ключову постать в державному апараті, що відповідає за забезпечення національної безпеки держави. Для цього цей інститут і був створений у світовій практиці. Така його роль характерна для будь-якої сучасної демократичної країни де є президент. Спираючись на історичні аспекти ХХ сторіччя можна визначити декілька етапів становлення та розвитку інституту Президента в Україні. Зокрема, перший охоплює часові рамки з 1900 до 1917 рр., другий – з 1917 по 1921 рр., третій – радянський період, четвертий – етап становлення України як суверенної незалежної держави.

Слід зазначити, що процеси демократичного державотворення в Україні генетично пов'язуються з періодом зародження і становлення українського козацтва, як особливого етносу, зокрема з часів виникнення Запорізької Січі.

Так, дослідники виокремлюють факт існування інституційної моделі владних повноважень кошового отамана в Запорізькій Січі, якого щороку обирали на загальних зборах, та якому належала вища адміністративна, військова, судова та духовна влада. Крім того, він представляв Військо

Запорізьке Низове у міжнародних відносинах й розпоряджався військовою скарбницею.

Об'єктивними причинами, реформування діючої моделі інституту Президента можна вважати, те що: по перше, запровадження інституту Президента в Україні на початку 1990-х рр. розглядалося як чергове диво, яке виведе країну з глибокої економічної та соціальної кризи; по друге, інститут Президента запроваджували в умовах відсутності будь-яких вітчизняних історичних традицій, розуміння природи і сутності цієї інституції та її основоположних завдань і функцій.

Тому повноваження та компетенції президентської влади, її атрибути та функціонал формувалися спрощено та поспішно, часто механічним перенесенням окремих норм і положень світових моделей Президента без наукового адаптування до українських суспільно-політичних реалій. У результаті українська процедура відбору кандидатів на посаду Президента зводиться до протиборства особистостей, а не до всенародного обрання програм політичного розвитку, як це є в більшості сталих президентських систем світу; крім того, поквалітивне й непослідовне запровадження інституту Президента в Україні співпало з трансформаційними суспільно-політичними процесами.

Це період коли у державі демократія тільки-но розпочинала свій розвиток, а політична структуризація торкнулася лише політичної еліти й не поширилася на все суспільство, коли на правовому та ментальному рівні відсутні були правила й досвід демократичної політичної боротьби та конкурентного обрання політичних лідерів, коли звична радянська ортодоксія диктувала орієнтування на особистість, виключну презентацію однією політичною силою інтересів усього народу, а політична боротьба розглядалася як війна між "своїми" й "чужими". Тому виборювання президентської вершини протягом виборчих циклів (1991, 1994, 1999, 2004, 2010, 2014, 2019 рр.), як правило, перетворювалося на ворожнече протистояння між претендентами, що прагнули забезпечити перемогу за

будь-яку ціну, а власне президентська влада за цих умов перетворилася на нову форму моноідеологізму.

За таких умов найкраще почувалися представники колишньої радянської партноменклатури (так звані «червоні директори»), які легко вигравали у своїх менш досвідчених конкурентів і свій властивий стиль агресивного ставлення до опонентів, нищівного розгрому конкурентів у разі виграшу, соціальної демагогії переносили як на перебіг виборчих президентських перегонів, так і на діяльність інституту Президента взагалі.

Загалом, традиційна ментальність пересічного громадянина на пострадянському просторі розглядає будь-яку владу в її універсальній абсолютистській формі, найвищому уособленні, коли будь-який державний службовець виступає фактично пропрезидентською інстанцією. Автоматично на особистість чинного Глави держави переносяться всі недоліки в управлінській діяльності кожного державного службовця, і пересічна ментальність вважає саме Президента винним у побутових, економічних чи соціальних проблемах тощо. Як глава держави, Президент виступав гарантом національної безпеки, свободи громадян, державного суверенітету, додержання Конституції та Законів; мав проводити у життя Конституцію і Закони України, представляти державу у міжнародних відносинах, вживати заходи щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки.

Загалом, у формуванні вітчизняних президентських інституцій можливо виділити наступні етапи:

– перший період, коли законодавчі акти 1991 року створили підстави для формування в Україні президентсько-парламентської форми правління, що й обумовило відповідний обсяг президентських прерогатив.

– другий період від 1995 до першої половини 1996 р. характеризується максимальним наближенням вітчизняної політичної системи до президентської форми правління. Саме цей факт обумовив як кількість, так і сутність президентських функцій, а саме – безпосереднє керівництво діяльністю уряду, високий рівень незалежності від законодавчої влади при формуванні уряду тощо;

– третій період, що розпочався 28 червня 1996 року, разом із ухваленням нової Конституції України знов повернув Україну до президентсько-парламентської форми правління із відповідними прерогативами Глави держави [27];

– четвертий період, перемога Помаранчевої революції 2004 року та конституційні зміни, якими обмежувались повноваження Глави держави, – перехід до парламентсько-президентської форми;

– п'ятий період, – "конституційний переворот В. Януковича", яким у 2010 році було відновлено президентську форму правління практично з необмеженими повноваженнями;

– шостий період, перемога Революції Гідності 2014 року та відновлення окремих положень Конституції України щодо обмеження повноважень Президента України;

– сьомий період, коли в умовах повномасштабної агресії проти України (лютий 2022 р.) президентська вертикаль отримала додаткові повноваження в організації життя країни в умовах війни і забезпечення державного суверенітету і незалежності.

Для України, яка за роки своєї незалежності пережила істотні зміни форми правління – від радянської республіки через президентську республіку до парламентсько-президентської республіки, – була характерною відповідна зміна правового статусу Президента України – глави Української держави. Як показало дослідження, заснування і становлення інституту Президента в нашій країні не базувалося на належних теоретичних і державно-правових розробках, а відбувалось здебільшого шляхом "спроб і помилок" та некритичного сприйняття відповідних моделей США, Франції, Росії, а також Центрально й Східноєвропейських держав.

Проаналізувавши специфіку формування як вітчизняних політичних інститутів (інституту Президента, перш за все), так і уявлень українських науковців, політиків про напрямки формування політичних інститутів, можна зазначити, що відсутність протягом тривалого часу вітчизняних політичних

інститутів можливо пояснити відсутністю в українському суспільстві періоду власної державності як такої.

Отже, проаналізувавши етапи розвитку політико-правової системи України, еволюцію президентських інституцій, можливо зробити декілька висновків.

Законодавчі акти 1991 року створили підстави для формування в Україні саме президентсько-парламентської форми правління, що й обумовило як відповідний обсяг президентських прерогатив, так і структуру виконавчої влади, на чолі якої фактично перебували і Президент, і Прем'єр-міністр.

Президент, як конституційний голова виконавчої влади, мав можливість реально керувати діяльністю уряду шляхом:

- скасування актів Кабінету Міністрів;
- можливості утворювати, реорганізовувати та ліквідувати міністерства;
- подання на розгляд Верховної Ради проекту держбюджет.

У сучасних процесах становлення та розвитку Української держави, як невід'ємної складової європейського політичного простору, процеси пошуку ідеальної моделі вітчизняного державотворення та визначення найбільш врівноваженої системи розподілу повноважень у класичній схемі гілок влади за понад чверть сторічну історію державної незалежності України нерозривно пов'язуються з проблематикою утворення, функціонування та удосконалення інституту президента.

Тому й до сьогодні існує нагальна проблема щодо проведення системного компаративного аналізу тенденцій стосовно становлення та розвитку інституту Президента України, на основі чого мають бути визначені їх спільні й розбіжні характеристики сутності, змісту, природи, основних проявів та специфіки та розроблені пропозиції шляхи подальшого вдосконалення всієї політичної системи України в цілому.

3.2 Напрямки вдосконалення механізмів реалізації функцій інституту Президента в системі державного управління

Сучасний етап реформування державного управління в процесі демократичного транзиту в Україні позначений інтенсивним і болісним пошуком принципово нових рішень на шляху глибоких перетворень у всіх сферах життя держави та суспільства. Багаті традиції захисту конституційних прав і свобод громадян є найважливішою складовою політичної моделі, що склалася в Європі. У демократіях європейського типу незалежно від формальних визначень державно-управлінської моделі (напівпрезидентська або парламентська) контроль президента за структурами виконавчої влади є суттєво послаблений, оскільки уряд підзвітний парламенту і його глава має конституційно визначені широкі самостійні повноваження, а акти президента здебільшого потребують контрасигнування урядовцями.

1 грудня 1991 року одночасно з проведенням всенародного референдуму, який підтвердив прагнення українського народу на самостійність і незалежність було обрано першого Президента України Л. М. Кравчука.

Варто відзначити, що з часу впровадження інституту президенства в Україні центральна влада була розподілена за стандартами і принципами європейської демократії на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Водночас переважна кількість державних органів за своєю структурою, стилем роботи та функціональним призначенням залишалися, по суті, старою – радянською, а відсутність чіткого розподілу повноважень між президентом та законодавчим органом призвела до гальмування змін у структурі центральних органів державної влади, яких налічувалось понад сто.

Сьогодні очевидним є те, що формування нової системи державної влади, зокрема створення абсолютно новітнього для України інституту Президента, вимагало й реформування всієї системи командно-адміністративних відносин та переходу до моделі ринкової економіки.

Як свідчить конституційний досвід інших країн, для розвитку демократичного режиму необхідно принаймні три неодмінні умови:

– по-перше, чітка конституційна інженерія, що створює збалансовану і ефективну систему балансу гілок влади;

– по-друге, вироблення в ході владної взаємодії писаних і неписаних правил політичної діяльності, що дозволяють кожній з партій захищати конкретні суспільні інтереси і в той же час забезпечувати політичну і соціально-економічну стабільність усього суспільства;

– по-третє, наявність певної політичної основи толерантної міжпартійної взаємодії на базі принципового консенсусу щодо фундаментальних суспільних цінностей.

Усі три умови є проблематичними для України, що ставить під загрозу перспективу нашого демократичного майбутнього та національної безпеки й державного суверенітету в цілому.

Формально політична система країни демократичного типу в Україні є. Щоб наповнити її реальним змістом, треба розширити не тільки базу ухвалення політичних рішень, але і спектр інститутів відповідальних за успіх справи. Потрібні не амбітні програми, а діючий механізм вироблення політичних рішень і економічної лінії в режимі реального часу.

І тут роль інституту Президента, як інтегратора і координатора, важко переоцінити. Для України важливість цього питання є очевидною і беззаперечною, оскільки хитка рівновага у трикутнику "Президент – Уряд – Верховна Рада" може бути вщент зруйнована і каталізаторами цього процесу можуть стати як внутрішньо системні, так і зовнішньо політичні чинники.

Демократичний розвиток не означає відмову від централізованого управління національними ресурсами. Міняються тільки методи управління і структура ресурсів владарювання.

Виходячи з цієї диспозиції, зауважимо, що істотний вплив на розвиток інституту Президента в Україні здійснюють позитивні та негативні суспільно-політичні чинники.

Позитивні – знаходять свій вияв у багатопартійності, законодавчому закріпленні демократичних форм народовладдя (виборів, референдумів), досягненні суспільної згоди на основі демократичних цінностей та демократизації політичної системи українського суспільства.

До негативних чинників, на нашу думку, слід віднести :

- істотну поляризацію політичних сил, а також невизначеність та постійні конфронтації й непорозуміння між ними в парламенті;
- відсутність згоди Президента України з представниками законодавчої та виконавчої влади;
- відсутність злагоди між політичними силами країни щодо розвитку України в майбутньому та їх політичні амбіції, через які не реалізуються ідеї щодо розвитку українського суспільства, що зазначені в їх програмних документах;
- наявність суперечок між центром і місцями, особливо в питанні бюджетних коштів, інвестицій;
- недостатнє відображення регіональних інтересів у загальнодержавній політиці.

Стан політичного процесу сьогодні вказав на всі фундаментальні прогалини, які присутні.

Ще одним конституційно-правовим механізмом щодо посилення ролі інституту Президента у вітчизняному державно-управлінському просторі можуть стати щорічні послання Президента України до Верховної Ради України, які є офіційними документами глави держави де на основі аналізу внутрішнього і зовнішнього становища України визначаються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку, передбачаються заходи щодо неухильного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, вдосконалення нормативних механізмів регулювання суспільних відносин.

Щорічні послання Президента України до Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України окреслюють демократичний вектор політичного розвитку України по наступних пріоритетах: відвертість влади, боротьба з бідністю, європейський вибір, економічна демократія, інноваційна економіка,

здоров'я нації, доступна і якісна освіта. Ці пріоритети дозволяють бачити перспективу оптимізації як статичного, так і динамічного параметрів політичної системи в ім'я найголовніших пріоритетів Інституту Президента – досягнення національної згоди і дотримання прав людини, особливо його права на життя.

Таблиця 3.1- Порівняльна таблиця деяких основних повноважень Президента України та Верховної Ради України

Президент	Парламент
<p>Призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою</p>	<p>Призначає всеукраїнський референдуму з питань, визначених статтею 73 Конституції України</p>
<p>Призначає позачергові вибори до Верховної Ради України</p>	<p>Призначає вибори Президента України</p>
<p>Припиняє повноваження Верховної Ради України</p>	<p>Усуває з поста Президента України в порядку імпічменту Приймає рішення щодо неспроможності виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я Приймає рішення про звинувачення Президента України</p>
<p>Зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України</p>	<p>Здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України Приймає рішення про недовіру Кабінету Міністрів України</p>
<p>У разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань</p>	<p>Оголошує за поданням Президента України стану війни і укладення миру Схвалює рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України Схвалює рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України</p>

Продовження табл. 3.1	
Призначає на посади третину складу Конституційного Суду України	↔ Призначає на посади третину складу Конституційного Суду України
Створює для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби	→ ✕
Призначає і звільняє голів обласних та районних державних адміністрацій	↔ Утворює і ліквідує райони, встановлює і змінює межі районів і міст Призначає чергові та позачергові вибори до органів місцевого самоврядування
Має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів	↔ Приймає рішення про подолання вето
Видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України	↔ Приймає закони, постанови
Вносить подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, Голови Служби безпеки України Призначає Генерального прокурора України	↔ Вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також – пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України Дає згоду на призначення Генерального прокурора України Призначає Голову Служби безпеки України
Призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави	↔ Затверджує загальну структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України
Приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану	→ ✕
Призначає на посаду суддів	→ ✕

Європейська стратегія диктує нам алгоритм розвитку політичної системи як парламентсько-президентської представницької демократії. При цьому країні потрібен Президент і Верховний Головнокомандувач для організації ефективного захисту країни. А це і є головним у роботі глави держави.

Досвід більшості демократичних країн свідчить, що є одна сфера політичного устрою, яка вимагає особливо рішучого і послідовного лідерства. Цією сферою є національна безпека держави. Вона потребує особливо ретельного підходу до формування не тільки механізму протидії загрозам на національному та міжнародному рівнях, а і ефективних інструментів швидких і рішучих дій. Тому, у багатьох державах функція забезпечення національної безпеки покладена на Президента, або інститут максимально наближений до цього суспільного статусу.

Інститут Президента в системі державного управління національною безпекою вважаємо вищим ієрархічним рівнем адміністративно-політичного виду державного управління, якому належить стратегічне, центральне місце, адже зміст його діяльності пов'язаний з реалізацією національних інтересів та збереження й примноження національних цінностей.

Тобто, інститут Президента в системі державного управління національною безпекою має свої специфічні властивості, які охоплюють різні сфери суспільства (військову, політичну, екологічну, соціально-економічну, гуманітарну, культурну та ін.) та функції щодо розробки державної політики національної безпеки шляхом залучення відповідних сил, засобів, методів та ресурсів, які орієнтовані на реалізацію національних інтересів й пошук взаємоприйняттого балансу інтересів всередині країни (між державою, суспільством та індивідом) та з іншими державами і міжнародними співтовариствами на світовій арені.

Це не виключає ролі і відповідальності інституту Президента в інших сферах суспільного розвитку. Але, як свідчить світовий досвід, саме запровадження ефективних механізмів державного управління в системі

національної безпеки, одним із яких є інститут Президента, є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина, успішність реалізації захисту національних інтересів та стабільність соціально-економічного розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі обґрунтуванні теоретичні засади та політико-адміністративної практики щодо ролі інституту Президента у становленні та розвитку системи державного управління.

Джерельний аналіз дискурсу діяльності інституту Президента під кутом зору державного управління національної безпеки дозволив ідентифікувати три основні підходи (захист національних інтересів, ціннісний та інтегрований). Ціннісний підхід національну безпеку визначає не лише як захищеність національних цінностей, але і як їх безперешкодне поширення. Інтегрований включає погляди науковців щодо взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємозумовленості у дослідженні проблем національної безпеки.

Система державного управління представляє собою сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих органів державного управління, головну роль серед яких займає інститут Президента, який в межах чинного законодавства та із залученням наявного у розпорядженні держави ресурсного та інших (духовного) потенціалів, здійснює розробку й реалізацію владних, координуючих, контролюючих й нормативних державно-управлінських впливів на об'єкти національної безпеки з метою своєчасного виявлення, запобігання й нейтралізації загроз національним інтересам.

Функції Президента України у системі державного управління національною безпекою реалізуються у його ролі Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та очільника Ради національної безпеки та оборони України. Вплив інституту Президента на національну безпеку здійснюється різноманітними прийомами, методами та формами діяльності, зокрема, за своєю формою впливу інституту Президента на національну безпеку може бути структурним, персоналізованим та матеріально-заохочувальним, що дозволило ідентифікувати низку

індикаторів, які представляють таку впливовість та її зміну у довгостроковому періоді.

У роботі визначено, що одним з ключових суб'єктів системи сучасного державно-політичного управління національною безпекою США є Глава держави. В сучасних умовах несприятливого для американських та французьких інтересів зміщення глобального балансу сил та зміни міжнародного безпекового середовища Президент США посідає домінуючу роль у системі забезпечення національної безпеки держави задля відновлення поступальної динаміки досягнення встановлених зовнішньополітичних цілей в якості єдиної світової глобальної наддержави, для чого зосереджує у своїх руках всі необхідні інструменти та механізми на чолі з Радою національної безпеки та розвідувальними інституціями.

Ключовою особливістю інституту Президента у Франції є система "напівпрезидентціалізму" з сильною фігурою президента та виконавчою владою і не другорядним по своїй ролі парламентом, за якої у весь час існування республіки діяли політичні режими з досить сильними парламентами та регулярними кризами легітимності публічної влади. Важливою рисою французької системи управління національною безпекою визначено те, що Франція на відміну від США, не прагне до одностороннього гегемонізму, а намагається відігравати ключову роль посередника між так званими провідними західними країнами та державами третього світу. Саме гарантування власної безпеки традиційно розглядається у відповідній спільній діяльності і за допомогою держав лідерів в умовах багатопольярного світу. Саме тому Франції притаманні проведення гнучкої політики балансування, та відмові від будь-яких двосторонніх союзів на користь багатосторонніх.

В країнах Центральної і Східної Європи склався особливий східноєвропейський тип президентських республік, що його можна характеризувати як перехідний між напівпрезидентськими і м'якими парламентськими республіками. При цьому формально повноваження всіх східноєвропейських президентів значно вужче за повноваження Президентів

США та Франції, проте в практично-політичній площині повноваження глави держави і його політична роль в більшості країн Східної Європи більш значні, аніж це звичайно прийнято для «класичних» парламентарних республік в усіх сферах, в тому числі й в сфері національної безпеки. Характерною особливістю цих країн є те, що в жодній з них не відбулося «сліпого» копіювання іншої конституційної моделі, в кожній була розроблена своя конституційна модель. Проте в пошуках найбільш ефективної системи забезпечення національної безпеки держави, всі країни Східної Європи вибрали курс на вступ до оборонно-політичної організації НАТО.

Аналіз закордонного досвіду свідчить, що в сучасних умовах Україна не може копіювати та використовувати досвід формування та функціонування систем національної безпеки США та Франції, проте може широко запозичувати такий досвід країн Східної Європи, що потребує прийняття нової сучасної Концепції національної безпеки України.

У процесі дослідження генезису становлення та розвитку інституту Президента в Україні встановлено, що історично в нашій країні Президент має значний, а інколи – й майже абсолютний вплив на інші органи публічної влади, що не відповідає як нормам Конституції України, так і загальносвітовим концепціям функціонування змішаних (парламентсько-президентських) республік. Усі перманентні суперечності між Президентом, Урядом та Верховною Радою виникають з причини недостатньої нормативної урегульованості їх спільних повноважень. Специфіка глави Української держави як одноосібного (монократичного) органу впливає на політичну конструкцію його функцій та компетенцій, центральне місце серед яких посідають повноваження у сфері забезпечення національної безпеки. Президенту України підпорядкована вся сфера державного управління обороною та забезпечення національної безпеки, оскільки реалізація таких завдань потребує концентрації та єдності влади, координації діяльності всіх гілок державної влади і максимально оперативного прийняття владних рішень.

У процесі дослідження генезису становлення та розвитку інституту Президента в Україні встановлено, що історично в нашій країні Президент має значний, а інколи – й майже абсолютний вплив на інші органи публічної влади, що не відповідає як нормам Конституції України, так і загальносвітовим концепціям функціонування змішаних (парламентсько-президентських) республік. Тому до основних напрямків удосконалення механізмів діяльності інституту Президента варто віднести:

- посилення координуючої ролі інституту президента в системі державного управління, забезпечення збалансування повноважень всіх гілок влади та встановлення запобіжників розвитку кризових протистоянь Президента, Уряду та Верховної Ради України;

- створення сильної системи громадянського та парламентського контролю за діяльністю органів публічної влади, яка б здійснювалась на рівні Верховної Ради, а також за допомогою сильної судової влади та інституцій громадянського суспільства;

- формування дієвого механізму інституційно-функціонального забезпечення системи державного управління, який включав би стратегічний, оперативний та тактичний рівні управління, взаємоузгоджену діяльність інституту Президента, органів законодавчої, виконавчої й судової гілок влади, міжнародних інститутів і громадськості у контексті національних інтересів України.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Авер'янов В. Реформування українського адміністративного права: ґрунтовний привід для теоретичної дискусії. *Право України*. 2003. № 5. С. 116 – 121.
2. Бак В. Конституційно-правові основи взаємовідносин Президента України та Верховної Ради України: проблеми теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. [Б. м. : б. в.], 2014. 20 с.
3. Берназюк Я. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 38–44.
4. Бесчастний В. Субботін О. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Київ : Знання, 2008. 467 с.
5. Бобровнік Ю. Створення та розвиток інституту Президента незалежної України (1990–2013 рр.): історіографія. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 107. С. 102–106.
6. Бурчак Ф., Погорілко В. Конституційно–правовий статус Президента України. *Конституційне право України*. Київ : Український центр правничих студій, 1999. 376 с.
7. Головка О. Проблематика балансу повноважень інститутів державної влади: українська практика в контексті європейського досвіду. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукр. за міжнар. уч. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 25-26 жовтня 2018 р). Полтава : Россава. С. 24–25.
8. Головка О. С. Місце та функції інституту президента в політичній системі демократичних суспільств / О. С. Головка // *Аспекти публічного управління*. - 2018. - Т. 6, № 5. - С. 41-51. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_5_7
9. Головка О. С. Моделі інституту президентства в системі органів публічного врядування суспільства. *Матеріали Міжнародної науково*

практичної конференції *Європейський вимір реформування публічного управління в Україні*. - 2 листопада 2018 р. URL: https://library.maup.com.ua/Naukovi_vydannya/Konf_Evropeyskiy_vymir.pdf

10. Головченко. В. Вотергейт. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С.121.

11. Дем'яненко Б. Ефективність/ неефективність інституту президенства в сучасній Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Вип. Спец. вип.. С. 39–46.

12. Довгань В. І. Функціональні повноваження Президента України у сфері забезпечення національної безпеки : стан, проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Державне управління*. 2019. Вип. 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2019_3.

13. Долженков О. Передумови авторитарної еволюції інституту президентства на пострадянському просторі. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_5

14. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 № ETS 122. *Офіційний вісник України*. 2013. № 39. ст. 1418.

15. Зелінська М. Інститут президентства в дослідженнях зарубіжних авторів. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 96–103.

16. Іванець О. Порівняльний аналіз правового статусу президента у французькій республіці та Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 355–359

17. Інавгураційна промова Президента України Володимира Зеленського. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 20.05.2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/inavguracijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489>

18. Історія президентства. Офіційне Інтернет–представництво Президента України. URL : http://www.president.gov.ua/content/president_history.html?PrintVersion.

19. Камінський Є., Фесенко М. Порівняльний аналіз діяльності президентів США Барака Обами та Франції Ніколя Саркозі. *Зовнішні справи*, 2009. №3. С.22–25

20. Кармазіна М. Деякі особливості президентства на пострадянському просторі (1991 – 2004 рр.) // Політ. менеджмент — 2005. — № 3. — С. 28-41

21. Кармазіна М. Інститут Президента в Україні: стан і перспективи досліджень. *Політичний менеджмент*. 2004. № 5 (8). С. 122-137.

22. Кессиди Ф. Сократ. URL:https://royallib.com/book/kessidi_feohariy/sokrat.html

23. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера [Пер з нім.]. Київ : Тандем, 2002. 584 с.

24. Клімова Г. Інститут Президента у Франції та Україні: порівняльний аналіз. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2010. № 5. С. 110-116.

25. Коваль Н. Французька хвороба: які наслідки для ЄС матимуть поступки Макрона "жовтим жилетам". *Європейська правда*. 11.12.2018. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/12/11/7090506/?fbclid=IwAR3UgHlOaOSe1DweOVsmzSEnDX-P3nPlChFudgZa2JMsUbyCCHz-oYvd1Sw>

26. Козенко Р. Політична модернізація країн Центральної і Східної Європи: порівняльна характеристика. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 3(22). URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/5/03.pdf>

27. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1 (01.10.2010). – ст. 2598.

28. Конституція Французької Республіки . URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439702fr_const_new_a5-_web-3.pdf

29. Красногор О. Функції та повноваження Президента України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2015. Вип. 45. С. 64–69.
30. Левчук М. Еволюція президентської влади в США. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 10. URL : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-10-2015/item/199-evolyutsiya-prezydentskoyi-vlady-v-ssha-levchuk-m-v>
31. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці (суспільно–політичний розвиток України у другій половині 80–их–першій половині 90–их років). Київ: Абрис, 1994. 495 с.
32. Нащочин О. Євроінтеграційні концепції V Республіки періоду президентства Ф. Міттерана щодо країн Центрально–Східної Європи (1989–1995). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 93. С. 422–427.
33. Паска О. Впливовість інституту президенства як критерій класифікації президентських та змішаних форм правління. *Демократичне врядування*. 2016. Вип. 16–17. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2016_16-17_10
34. Питання запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 № 1002. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 242.
35. Поліщук О. Конституційно–політична модернізація інституту президента в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2013. № 1073, вип. 24. С. 19–25.
36. Правове регулювання організації та діяльності апарату глави держави: зарубіжний та вітчизняний досвід. [Ю. П. Битяк, С. Г. Серьогіна, І. І. Бодрова]. Харків : Оберіг, 2012. 140 с.
37. Про Положення про Офіс Президента України: указ Президента України від 25.06.2019 № 436 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#n8>
38. Про Президента Української РСР. : Закон України від 05.07.1991 № 1295-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. ст. 446.

39. Процюк І. Законодавча влада в президентській республіці (на прикладі США). *Публічне право*. 2013. № 1. С. 45–51.
40. Процюк І. Парламентсько–президентська республіка: ознаки та особливості. *Форум права*. 2015. № 3. С. 185–193.
41. Рудик П. Конституційно–правовий статус Президента України в умовах парламентсько–президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 7–15.
42. Сейвард М. Теорія демократії і показники демократизації. *Визначення і вимірювання демократії*. [Пер. з англ. за ред. Д. Бітема.] Львів : Літопис, 2005. – 318 с.
43. Сипко Б. «Європа європейська» у візії Шарля де Голля (за матеріалами фонограм офіційних виступів). URL : http://eustudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2016/09/8_Sypko.pdf
44. Скіць С. Інститут президентства: проблема лідерства. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 35–36. С. 5–15.
45. Стойко О. Еволюція досліджень президентської форми правління. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 86. С. 360–363.
46. Токвіль, Алексіс де. Про демократію в Америці [пер. з фран. Г. Філіпчук, М. Москаленко]. у 2 т. Київ: Видавничий дім „Всесвіт”, 1999. 590 с.
47. Удовик В., Галаган Л. Інститут президентства в Україні й зарубіжних країнах як об’єкт сучасних науково–теоретичних досліджень. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 6. С. 47–48.
48. Федоренко В. Конституційно–правова відповідальність Президента у демократичних державах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 87–91.
49. Чекаленко Л., Васильєва М. Національна безпека Франції: концептуальна складова, механізми реалізації. *Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки* : електрон. видання Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2015. URL : http://dsr.univ.kiev.ua/pub/publish/116934/?PAGEN_2=6

50. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / В. М. Шаповал // Юрінком інтер, 2010. – 288 с.
51. Шатіло В. Президент у механізмі державної влади: деякі питання вітчизняної та зарубіжної теорії і практики. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11, № 2. С. 12–18.
52. Шредер Р., Глік Н. Врядування у Сполучених Штатах : нарис. Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 1999. 125 с
53. Bailey H., Shafritz J. *The American Presidency: Historical and Contemporary Perspectives*. Chicago : Dorsey Press, 1988. 451 p.
54. Bell D., Gaffney J. *The Presidents of the French Fifth Republic*. Chippenham : Springer, 2013. 219 p.
55. Elgie R., Moestrup S., Wu Y. *Semi-Presidentialism and Democracy*. Springer, 2011. 296 p.
56. Kuzio Taras. *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*. London & New York: Routledge Press, 2015. 290 p.
57. Wilson James, Bose Meena *American Government: Institutions and Policies* URL: https://books.google.com.ua/books/about/American_Government_Institutions_and_Pol.html?id=9hQeCgAAQBAJ&redir_esc=y